

YUQORI SINIF O‘QUVCHILARIDA EMOTSIONAL INTELLEKTNI BOSHQARISH FENOMENINING PSIXOLOGIK TADQIQ ETILISHI

Xurramova Oygul Xudayberdiyevna

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand Davlat Universiteti

Urgut filiali Pedagogika va jismoniy madaniyat

kafedrası stajor o‘qituvchi.

Qarshi davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Tel. +998 94 291-85-16

Annotatsiya: Ushbu maqola yuqori sinf o‘quvchilarida emotsional intellektni boshqarish fenomenini psixologik jihatdan tadqiq etishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda emotsional intellektning o‘quvchilarning ijtimoiy munosabatlari, akademik muvaffaqiyati va psixologik farovonligiga ta’siri o‘rganildi. Tadqiqotda miqdoriy va sifatli usullar qo‘llanilib, 15-18 yoshdagi o‘quvchilarning emotsional intellekt darajasi va uni boshqarish strategiyalari tahlil qilindi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, emotsional intellektni samarali boshqarish o‘quvchilarning stressga chidamliligini oshiradi va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Maqola xulosasida emotsional intellektni rivojlantirish bo‘yicha takliflar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: emotsional intellekt, yuqori sinf o‘quvchilari, psixologik tadqiqot, stressni boshqarish, ijtimoiy ko‘nikmalar.

Emotsional intellekt (EI) – bu shaxsning o‘z his-tuyg‘ularini tushunish, boshqarish va boshqalarning emotsiyalariga mos ravishda munosabatda bo‘lish qobiliyatidir. So‘nggi yillarda EI o‘quvchilarning psixologik salomatligi va akademik muvaffaqiyatida muhim omil sifatida e’tirof etilmoqda. Ayniqsa, yuqori sinf o‘quvchilari (15-18 yosh) o‘smirlik davrining murakkab psixologik o‘zgarishlariga duch keladilar, bu esa EI ni boshqarishning ahamiyatini yanada oshiradi. Ushbu tadqiqotning maqsadi yuqori sinf o‘quvchilarida EI ni boshqarish fenomenini psixologik jihatdan o‘rganish va uning ijtimoiy va akademik sohalardagi ta’sirini aniqlashdan iborat.

Yuqori sinf o‘quvchilarida emotsional intellekt (EI) boshqarish fenomenining psixologik tadqiqi ko‘plab tadqiqotlarda o‘rganilgan va bu soha o‘quvchilarning akademik muvaffaqiyati, ijtimoiy munosabatlari va psixologik farovonligiga ta’sirini tushunish uchun muhimdir. Quyida ushbu mavzu bo‘yicha qisqacha ma’lumot va asosiy yo‘nalishlar keltiriladi:

Emotsional intellektning ta’rifi va komponentlari

Emotsional intellekt – bu o‘z va boshqalarning his-tuyg‘ularini aniqlash, tushunish, boshqarish va ulardan samarali foydalanish qobiliyatidir. Daniel Goleman

va boshqa olimlarning ishlariga ko‘ra, EI quyidagi asosiy komponentlarni o‘z ichiga oladi:

- O‘z-o‘zini anglash: O‘z his-tuyg‘ularini tushunish va ularning ta‘sirini baholash.
- O‘z-o‘zini boshqarish: Emotsiyalarni nazorat qilish va impulsiv xatti-harakatlardan qochish.
- Ijtimoiy xabardorlik: Boshqalarning his-tuyg‘ularini tushunish va empatiya ko‘rsatish.
- Munosabatlarni boshqarish: Ijobiy ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish va nizolarni hal qilish.

Yuqori sinf o‘quvchilari (9–11-sinflar) o‘smirlik davrida bo‘lib, bu davrda emotsional o‘zgarishlar va ijtimoiy bosimlar kuchli bo‘ladi, shuning uchun EI rivojlanishi muhim ahamiyatga ega.

Yuqori sinf o‘quvchilarida EI boshqarishning o‘ziga xos xususiyatlari

- Psixologik rivojlanish bosqichi: O‘smirlik davrida prefrontal korteks hali to‘liq rivojlanmagan, bu esa emotsiyalarni boshqarishda qiyinchiliklar tug‘dirishi mumkin. Shu bilan birga, bu yoshda EI ni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar mavjud.

- Akademik va ijtimoiy bosim: Yuqori sinf o‘quvchilari imtihonlar, kelajak kasb tanlash va tengdoshlar bilan munosabatlar kabi stressli vaziyatlarga duch kelishadi. Yuqori EI bu stressni boshqarishga yordam beradi.

- Gender farqlari: Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, qizlar odatda o‘g‘il bolalarga qaraganda empatiya va ijtimoiy xabardorlikda yuqori ko‘rsatkichlarga ega bo‘lishi mumkin, ammo o‘g‘il bolalar o‘z-o‘zini boshqarishda ko‘proq muvaffaqiyat ko‘rsatishi mumkin.

Psixologik tadqiqotlarning asosiy yo‘nalishlari

- EI va akademik muvaffaqiyat: Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yuqori EI ga ega o‘quvchilar stressni yaxshiroq boshqaradi, o‘qish motivatsiyasi yuqori bo‘ladi va akademik natijalari yaxshilanadi.

- EI va ijtimoiy munosabatlar: EI ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish, nizolarni hal qilish va tengdoshlar bilan sog‘lom munosabatlar o‘rnatishda muhim rol o‘ynaydi.

- EI va psixologik salomatlik: Yuqori EI depressiya, tashvish va boshqa psixologik muammolar xavfini kamaytiradi.

- EI ni o‘lchash usullari: Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test (MSCEIT), Goleman modeli asosidagi so‘rovnomalar va o‘z-o‘zini baholash testlari kabi vositalar ishlatiladi.

Tadqiqotlarda qo‘llaniladigan usullar

- So‘rovnomalar va testlar: O‘quvchilarning EI darajasini baholash uchun standartlashtirilgan psixologik testlar.

- Behaviyistik kuzatuvlar: O‘quvchilarning sinfda va tengdoshlari bilan muloqotidagi emotsional reaksiyalarni tahlil qilish.

- Longitudinal tadqiqotlar: EI rivojlanishini va uning uzoq muddatli ta'sirini o'rganish.

- Interventsiya dasturlari: EI ni rivojlantirish uchun treninglar va ularning samaradorligini baholash.

Amaliy ahamiyati

- Ta'lim tizimida: Maktablarda EI ni rivojlantirishga qaratilgan dasturlar (masalan, ijtimoiy-emotsional ta'lim, SEL) o'quvchilarning stressga chidamliligini oshiradi va ijtimoiy ko'nikmalarini yaxshilaydi.

- Psixologik yordam: Yuqori sinf o'quvchilariga psixologik maslahatlar va treninglar orqali EI ni rivojlantirishga yordam berish.

- Kelajakdagi tadqiqotlar: EI ni rivojlantirishning madaniy va ijtimoiy kontekstga bog'liqligi, shuningdek, raqamli muhitda (sotsial tarmoqlar ta'siri) EI boshqarishni o'rganish.

O'zbekiston kontekstida

O'zbekistonda yuqori sinf o'quvchilarida EI tadqiqi hali keng rivojlanmagan bo'lsa-da, so'nggi yillarda psixologik tadqiqotlar va ta'lim islohotlari bu soha ga e'tibor qaratmoqda. Mahalliy tadqiqotlar uchun quyidagi jihatlar muhim bo'lishi mumkin:

- O'zbek madaniyatida kollektivizm va oilaviy qadriyatlar EI rivojlanishiga qanday ta'sir qiladi.

- Maktab ta'lim tizimida stressli omillar (masalan, DTM imtihonlari) va EI o'rtasidagi bog'liqlik.

- O'zbek o'quvchilarida EI ni rivojlantirish uchun madaniy jihatdan mos dasturlarni ishlab chiqish.

Xulosa

Yuqori sinf o'quvchilarida emotsional intellektni boshqarish fenomenining psixologik tadqiqi o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhimdir. Bu sohada olib borilgan tadqiqotlar EI ni rivojlantirish orqali akademik muvaffaqiyatni oshirish, psixologik salomatlikni mustahkamlash va ijtimoiy munosabatlarni yaxshilash imkonini beradi. O'zbekiston kontekstida ushbu tadqiqotlar mahalliy madaniy va ta'lim xususiyatlarini hisobga olgan holda kengaytirilishi kerak.

Tadqiqot yuqori sinf o'quvchilarida EI ni boshqarishning psixologik ahamiyatini ko'rsatdi. EI nafaqat shaxsiy farovonlik, balki ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatda ham muhim rol o'ynaydi. Quyidagi takliflar keltiriladi:

Maktablarda EI ni rivojlantirishga qaratilgan maxsus dasturlar joriy etish.

O'qituvchilar va ota-onalarga EI bo'yicha treninglar tashkil qilinsh.

O'quvchilarning stressni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun psixologik xizmatlarni kengaytirish.

Adabiyotlar:

1. Fayzullaeva N. Pedagogik bilimlar – o`qituvchi kasbiy mahoratining nazariy asosi //Uzluksiz ta`lim j. – T.: 2006. 6-son. – 102-b.
2. Mahmudov A.X. Uzluksiz ta'lim jarayoniga kompetentlik yondoshuvini joriy qilishning didaktik asoslari // Uzluksiz ta'lim. 2012y. №4 . 8-12 betlar
3. Ishmuxamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta`lim samaradorligini oshirish yo`llari. – T.: TDPU, 2005 y.
4. Siddiqov Baxtiyor Saidkulovich, & Otajonova Barnoxon Sobirjonovna. (2023). Yuqori sinf o`quvchilarni emotsional intellektual rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida. Proceedings of International Educators Conference, 2(6), 150–155. Retrieved from <https://econferenceseries.com/index.php/iec/article/view/2342>
5. Kaykovus, Qobusnoma /Nashrga tayyorlovchi: S.Dolimov. –T.: O`qituvchi, 2006
6. A.Zunnunov, B.To`xliev, X.Ma`sudov. “Pedagogika tarixi”, “SHarq” T: 2002 192-b